

18. *Pearce J. A. Strategis Management / J. A. Pearce, R. B. Robinson. - 2nd ed. - Homewood : Richard D. Irwin, 1985. - P. 23-25.*

19. *Schendel D. E. Business Policy or Strategic Management: A Broader View for an Emerging / D. E. Schendel, K. J. Hatten ; Academy of Managment Proceedings, august 1972. - P. 56-57.*

Олена Суший,

*кандидат філософських наук,
докторант НАДУ*

Психосоціальна культура як практика і механізм розвитку суспільно-владних відносин

У статті порушується актуальна для сьогодення проблема "людського чинника", яка розглядається в контексті звернення до глибинних шарів людської психіки, її формопроявів у процесах інституціалізації. Проаналізовано роль психосоціального чинника та його вплив у проектуванні державних та соціальних перетворень.

Ключові слова: психосоціальна культура, державне управління, інституційні практики.

The article is devoted to present-day problem of "human element", which is given through the context of applying to the deep essence of human psychology, determining forms of their transmission and institutionalization. The issues of psychosocial factor and prospects of their application in projecting state and social transformation have been analyzed.

Key words: psychosocial culture, public administration, institutional practices.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науково-практичними завданнями. Видається аксіоматичним твердження, що державно-політичний простір як юридично легалізований та ціннісно внормований (легітимний) соціальний порядок впливає на всю сукупність соціальних відносин і передусім на взаємовідносини в системі "людина-суспільство-держава". В умовах нинішніх радикальних змін суспільства і держави відтворення культурно-історичної цілісності та сталого соціального порядку стає одним із важливих завдань для політико-управлінської еліти. Це завдання постає в умовах принципово нової соціокультурної ситуації в розвитку людства, яка актуалізує питання форм трансляції і впливу психосоціальної культури на державно-управлінські процеси. Нові зміни, власне, й зумовлюються зростанням ролі "масової людини" в соціальних перетвореннях - у реформуванні державно-управлінської системи. Саме людина стає джерелом тих змін, що їх зазнає суспільство і держава.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку сучасних дослідників, розвиток і структурне утворення нових форм соціальної організації має тісний зв'язок із конкретними історико-культурними умовами діяльності соціальних суб'єктів (Е.Афонін, О.Балакірева, О.Дугін, Р.Інглхардт, В.Козаков, А.Мартинов, В.Танчер, О.Фісун, Л.Харрісон та ін.). Спостерігаючи за перебігом процесів реформування та їх соціально-політичними, економічними, культурними та психологічними наслідками, науковці так чи інакше звертаються до проблеми трансляції і впливу психосоціальної культури на державно-управлінські процеси. Так, на роль психологічного чинника у своїх працях звертали увагу М.Вебер, Е.Дюркгейм, Г.Лебон, С.Московічі, Г.Тард, Х.Ортега-і-Гасет, П.Бурдьє та інші вчені. Розробки, започатковані класиками минулої доби, продовжують вітчизняні науковці, зокрема представники української школи архетипіки (Е.Афонін, Т.Бутирська, О.Донченко, О.Крюков, А.Мартинов, О.Радченко, Ю.Романенко та ін.).

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Зважаючи на питому вагу надзвичайно цікавих наукових праць та дослідницьких напрямів, маємо зауважити на певній розпорошеності поглядів щодо питань закономірностей проявів соціально-матеріальних (інституційних) форм та їх зв'язку із психосоціальною культурою, методів дослідження психосоціального механізму та перспектив упровадження набутих результатів у проектуванні державних та соціальних перетворень, що в цілому має сприяти прогнозованості суспільного розвитку, а відтак і керованості державного управління цим процесом.

Безпосередньо ця проблема пов'язана з людською діяльністю, її соціальними та психологічними аспектами. Ми зосереджуємось на вивченні закономірних проявів соціально-матеріальних (інституційних) форм людського буття та їх зв'язку з психосоціальною культурою і прагнемо відповісти на питання, наскільки новоутворювані соціальні, культурні, історичні та матеріальні форми людського буття сьогодні є похідною суб'єктивних (психосоціальних) явищ і водночас якою мірою ці соціальні, культурні та матеріальні світи як наслідок психосоціальних змін складають нові інституційно-управлінські практики. Власне це є метою даної статті.

Виклад основного матеріалу. Соціальний порядок і сталий розвиток суспільства нерозривно пов'язані з процесами утворення соціальної структури - глибинним шаром, що визначає сутності, механізми та закони розвитку соціальної реальності. Встановлений соціальний порядок підтримується базовими соціальними інституціями (у тому числі державними), що виступають формами відтворення соціальної сутності та закріплюються у способах здійснення суспільної діяльності. Наприклад, польський соціолог П.Штомка виділяє чотири виміри соціальної структури, яві включають:

- нормативний вимір (норми, цінності та інституції): інституціоналізація нормативної структури забезпечує закріплення та відтворення со-

ціально значущих функцій: творчої, виховної, виробничої, релігійної, політичної тощо;

- ідеальний вимір (ідеї, переконання, погляди, образи, міфи): артикуляція ідеальної структури виконує установочну роль у суспільній свідомості, визначає орієнтири на подальші дії та самоусвідомлення (ідентифікація);

- інтеракційний вимір: експансія інтеракційної структури характеризує мережі міжособистісних контактів, зв'язків, комунікацій;

- вимір інтересів (соціальне розшарування): кристалізація структур інтересів відтворюється в ієрархії, яка виникає внаслідок нерівності у доступі до влади, матеріальних благ, престижу тощо [9, с. 5-6].

Соціальний порядок підтримує нормативний режим функціонування та розвитку суспільно-владних відносин та залучення до них дедалі зростаючої кількості агентів (суб'єктів) політичного процесу, які об'єктивують (актуалізують) соціальний порядок та відтворюють у суспільних чи особистісних цілях та інтересах різноманітні інституційні практики. Власне, ми акцентуємо на інституційних практиках, оскільки, з одного боку, вони виступають формами відтворення типових ситуацій (норм і правил) та позицій (статусів та ролей), укорінених у просторі та часі. А з другої - це форми колективного осмислення, своєрідного (свідомого і несвідомого) "бачення" певних соціальних груп. Так, досвід функціонування соціальних, у тому числі державно-управлінських, інституцій акумулюється у певних традиціях і стереотипах, які на кожному новому перетворювальному повороті циклічного розвитку виступають як передумови, як свого роду культурно-символічне середовище, яким задаються пріоритетні інтереси та цінності, визначаються норми та установки, встановлюються принципи владної організації та соціального порядку. Сама ж організація являє собою сукупність усталених поведінкових моделей та дій з приводу прийняття рішень, що об'єднує колективи людей навколо певних сфер діяльності у певний час та в певному місці.

Інституційні структури і практики укорінюються на культурно-символічному рівні. Цей культурно-символічний рівень, власне, й пов'язаний із ціннісними орієнтаціями людей, соціально-матеріальними (інституційними) практиками, психосоціальними установками, мотивами, стереотипами, інтересами і в цілому зі смислами людського буття. Кожна доба суспільної історії відсіювала та відтворювала особливу систему регулятивів, що її склали елементи матеріальної та духовної форм культури, які впливали на характер державно-управлінських, економічних, соціальних відносин і життєдіяльність суспільства і держави в цілому. Соціальні інституції, норми, цінності, ідеології поставали формами чуттєвої еманції етики та психології соціальних відносин суб'єктів різного масштабу - індивідів, груп, суспільств, співтовариств, людства в цілому [2, с. 33]. У символічних образах міфів, релігії, ідеології, мистецтва тощо втілювалися та закріплювалися

глибинні (архетипні) смисли, установки, мотиви, стереотипи, інтереси тощо. Разом вони поставали в неповторному суб'єкті власної (національної) і все-світньої історії.

Жодна система не може прийти у рух поза участі людини і не може рухатися без урахування соціокультурного середовища (й особливо його ціннісного аспекту), в якому вона перебуває. Соціокультурне середовище справляє глибокий вплив на розвиток людини, її ідентичність, а у більш широкому плані формують ментальність. Ментальність як "своєрідний набір способів і змістів мислення та сприйняття, які є типовими для відповідного суспільного загалу в певний період його історії" [3, с. 195] інтегрує два роди смисло-складаючих та смисло-твірних феноменів - усвідомлене з певної культури та підсвідомо засвоєне. Перший рід містить соціокультурні феномени - символи, знаки, дискурси, які несуть культурні загальнозначущі смисли та існують у соціальній динаміці незалежно від бажань індивіда. Другий рід феноменів утворюють психічні, а точніше - психосоціальні, феномени когнітивної динаміки: індивідуально значущі образи (включаючи архетипи), переживання й думки, які неявно пов'язані із загальнозначущими смислами, вираженими у символіці [8, с. 9-10]. Розширюючи межі аналізу соціокультурного середовища, категорія "менталітет" відкриває нові можливості соціального конструювання, моделювання суспільної та індивідуальної свідомості на основі принципу свободи вибору, який постає домінантою в культурі постмодерну.

На нашу думку, у зв'язку зі змінами суспільно-історичного розвитку наголос на психосоціальному компоненті дає змогу простежити, наскільки соціальні, культурні, історичні та матеріальні форми є похідною суб'єктивних (психосоціальних) явищ і водночас яким чином соціальні, культурні та матеріальні світи складаються з явищ, які певною мірою є суб'єктивними (психічними). Саме на цю обставину звертає нашу увагу французький соціолог С.Московічі, чий ідеї, як зазначає академік РАН А.Брушлінський, полягають у тому, що:

- 1) психічне і соціальне неподільні;
- 2) психічне (вірування, пристрасті тощо) частіше, ніж це прийнято вважати, лежить в основі соціального (суспільних структур, продуктів, інститутів тощо);
- 3) психологія лежить в основі соціології [4, с. 6-7].

Традиційне для Модерну уявлення про соціально-демографічні, соціально-економічні чи соціально-політичні детермінанти утворення соціальної структури потребує суттєвого перегляду для постмодерного суспільства. Якщо в колишньому (модерному) суспільстві організуючим началом виступає соціально-матеріальний чинник, то в сучасному (постмодерному) суспільстві саме психосоціальний механізм визначає особливості функціо-

нування соціальних, у тому числі державних інституцій, ефективність діяльності економічних та політичних суб'єктів.

Для модерного суспільства справедливим залишається визначення К.Маркса: "Буття визначає свідомість" (або ж: об'єктивне, матеріальне чи соціальне спричиняє суб'єктивне, ідеальне чи психологічне). Визначений у такий спосіб порядок залежностей психічного від соціального в цілому характеризує процес утворення соціальної структури індустріального й інших, що існували до нього, форм традиційного суспільства. Для такого суспільства "соціально-класове" в його інтернаціональному змісті уніфікує не тільки окрему людину, перетворюючи її на "пересічного" члена суспільства, а й спрощує саму суспільну структуру, фактично повертаючи процес структуроутворення у зворотному напрямі - до історично ранніх форм на кшталт: "вождь - член племені чи роду", "патрицій - раб", "феодал - селянин", "капіталіст - пролетар", "партійний керманіч (генеральний секретар) - громадянин (homo sovieticus)" тощо.

В умовах соціальної кризи за типом трансформації (в її сучасному чи таких історичних різновидах, як Велика депресія, Реформація тощо) виникає низка невідповідностей - між нормативним виміром та інтересами (аномія), між ідеальним виміром та інтересами ("соціальна шизофренія"), між виміром нормативним та ідеальним (відмова в легітимації), між виміром інтересів та нормативними цінностями (соціальна фрустрація), - які, на переконання П.Штомпки, руйнують сталу соціальну структуру індустріального суспільства [9, с. 9]. Подолання цих невідповідностей у процесі складних, суперечливих та "нелінійних" трансформаційних процесів фактично стає тією "метаморфозою", що зумовлює кардинальну зміну структуроутворюючих чинників подальшого постмодерного суспільного розвитку. Змінюється, умовно кажучи, порядок факторних залежностей, внаслідок чого "психічне" (суб'єктивне) стає детермінантою "соціального" (об'єктивного).

Наявні інституційні форми та практики зумовлюють домінуючий у конкретно-історичну добу психосоціальний тип особистості - соціально-історичного суб'єкта, який водночас виступає й винуватцем інституційної даності. Так, колективний суб'єкт "Ми", який визначав соціальний порядок у модерному суспільстві, поступається в постмодерному суспільстві місцем на користь індивідуального суб'єкта "Я". Окрема людина та її найближче (родинне) оточення стають панівними елементами соціальної структури постмодерного суспільства.

На умовній шкалі цінностей ми відзначимо, що суб'єкту "Ми" властиві морально-етичні цінності, а суб'єкту "Я" - раціонально-прагматичні, навіть егоїстичні цінності. Якщо для колективного суб'єкта категорія "Я", по суті, є еманациєю "індивідуальних проявів народності", то для суб'єкта-індивіда категорія "Ми" - персоніфікацією конкретного суспільного. Суб'єкт

"Я" віддає перевагу особистим цілям над цілями певної соціальної групи, його самоідентифікація здійснюється на основі особистісних атрибутів, а не через ототожнення себе з групою. Суб'єкт "Ми", навпаки, віддає перевагу цілям соціальної групи, а не особистим завданням, саме суспільні зв'язки зумовлюють поведінку людини та визначають її соціальний статус, самотійність суб'єкта "Ми" означає не "робити по-своєму", а "бути відповідальним" [5].

Процес становлення соціально-історичного суб'єкта розгортається в двох іпостасях: сукупно-родовій, коли людство реалізує себе як вид живого, та індивідуально-родовій, в процесі "індивідуалізації" людства. Отже, постійно відбувається інформаційно-енергетична взаємодія між соціумом та індивідом, між суб'єктами "Ми" і "Я". Відповідно вибудовуються комунікативні зв'язки між соціальною психікою, яка характеризує параметри соціуму як цілісності, та індивідуальною психікою певної особи. Використання поняття "соціально-психіка", тобто "психіка цілої спільноти, певного не випадкового людського угруповання, як, наприклад, суспільство, нація, етнос, сім'я чи соціальна організація" [6, с. 438] цілком здається виправданим, зважаючи на висновки С.Московічі стосовно детермінант сучасного постмодерного (постіндустріального) суспільства.

Для загальної характеристики соціальних процесів, станів і якостей розвитку (в тому числі й соціальної структури) суспільства як "системи зв'язків між соціальними суб'єктами, груповими та індивідуальними, які самовизначаються через відносини одне до одного" [4, с. 7], цілком релевантним стає поняття "соціально-психіка" (спільність).

Термін "соціально-психіка" з'являється в соціально-філософському дискурсі Заходу на початку 1900-х рр. Американський соціолог У.Самнер за допомогою цього терміна прагнув виокремити закономірності певної колективної або групової організації діяльності індивіда. Його учень та послідовник А.Келлер використовує це поняття для соціологічного аналізу організаційних аспектів життєдіяльності суспільства, прагнучи побудувати цілісну теорію соціальної еволюції [10, р. 498]. Т.Парсонс застосовує поняття "соціально-психіка", характеризуючи процеси, які відбуваються в суспільстві в цілому, а поняття "соціально-психіка" - до соціальних явищ та процесів. Своєрідним макроскопічним, інтегральним та динамічним культурно-соціально-психічним комплексом уявляє соціальну систему П.Сорокін. Мабуть не випадково поняття "соціально-психіка" з'являється в соціологічній теорії на межі XIX-XX ст., коли постала потреба в поняттях, що здатні відобразити сутність нової хвилі трансформаційних процесів на макрорівні, тоді як традиції вживання терміна "соціально-психіка" в західній емпіричній соціології не відповідало цьому завданню. В наш час поняття "соціально-психіка" міцно закріпилося в науковому тезаурусі у широкому значенні загальносистемного - характеризуючи суспільство як цілісну систему.

У добу Постмодерну "соціетальне" стало частиною життя суспільства. Аналіз трансформації суспільно-владних відносин у постсоціалістичних країнах засвідчує, що "ці трансформації є не так процесом зміни (або, для окремих випадків, певних демократичних мутацій) владних режимів, як масовим рухом щодо трансформацій багатовимірних соціетальних ідентичностей", що найвиразніше асоціюється із процесом суспільно-політичних і соціокультурних (на нашу думку, що дещо точніше, - психосоціокультурних - *авт.*) трансформацій [7, с. 73, 76]. Тому ця площина потребує свого більш глибокого вивчення для кращого розуміння закономірностей та особливостей трансформаційних процесів.

Різноманітні набори інституційних практик реалізуються в публічній сфері, тобто цілісний суспільно-політичний процес функціонує і розвивається як публічний простір комунікативних практик (боротьба/гра, конфлікт/консенсус тощо) з властивими їм поведінковими моделями. Зокрема, акцентуємо на таких прикладах моделей поведінки учасників суспільної діяльності, як:

1) інституційна (деонтологічна) поведінка, яка віддзеркалює соціально-нормативні уявлення щодо організації спільної діяльності;

2) актуальна (феноменологічна) поведінка, яка представляє дійсне ставлення суб'єктів суспільної діяльності до своїх функцій, прав, обов'язків та інституціональних норм поведінки;

3) ідеальна (онтологічна) поведінка, в якій віддзеркалюються попередні моделі та створюються найбільш сприятливі умови для реалізації можливостей людини й ефективного суспільного розвитку [1, с. 273-274].

Разом з тим розрив чи невідповідність, що можуть виникати між проголошуваними державою на всіх її рівнях гаслами, нормами, цінностями, ідеалами та реальною практикою їх втілення, стає одним із найгостріших протиріч у перехідні етапи розвитку суспільства та держави. Наприклад, на нинішньому, переломному, етапі існування системи "людина-суспільство-держава" перебільшена стереотипізація ментальних аспектів, акцентування на суб'єктивних та інтерсуб'єктивних контекстах, у межах яких речі набувають, примножують чи змінюють свої значення, може негативно позначатися на проектуванні державних та соціальних перетворень. Зокрема, надто непереконливим виявляється шлях, обраний державними керівниками, які, відповідаючи на виклики часу, намагаються власноруч формувати соціального суб'єкта сучасної доби, як-то через публічне, але духовно неопосередковане, ушанування глибинних традицій та цінностей минулого. В умовах подвійних стандартів та суспільного хаосу штучне збудження глибинних шарів суспільної свідомості, звернення до глибинних смислів та відтворення їх значень залишатиметься вихолощеним та набуватиме зовсім іншого змістовного наповнення, що позначатиметься й на самій організації. Це тягне за собою вкрай несприятливі наслідки для суспільства та суспільної свідо-

мости, яка відповідає на цей виклик тотальним нігілізмом, запереченням усього чи, інакше кажучи, соціальною розбещеністю, що виявляє себе у подвійних стандартах життя та нездатності держави забезпечити гідну адаптацію людей до нових умов соціальної дійсності.

За цих умов одним із завдань, що має постати перед політико-управлінською елітою, є завдання оптимізації соціально-нормативної (інституційної) та реальної (актуальної) форм державно-управлінської діяльності, їх наближення до ідеалу. Надзвичайно важливо для цього зважити на той факт, що кожній з епох суспільно-історичного розвитку притаманний свій психосоціальний тип "всезагальної людини", відповідно, історичних змін зазнає і людська ідентичність, яка є ключовим елементом суб'єктивної реальності і перебуває у діалектичному взаємозв'язку із суспільством та його інституціями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виклики сучасної доби очікують на власний осучаснений комплекс психосоціальної культури, що забезпечить додання ризиків нинішньої суспільно-трансформаційної кризи і зрештою зміцнять осучаснену систему "держава-суспільство-людина". Це має стати соціокультурною нормативною вимогою часу і природовідповідним чинником державно-управлінського процесу. Тому перспективи теперішнього й майбутнього національно-державного розвитку лежать у площині слідування державно-управлінській стратегії, що спирається на створення реальних матеріальних та природовідповідних (передусім психосоціальної природі) умов життєдіяльності суспільства з опорою на творчі сили та можливості конкретної людини.

Нова ситуація виводить психосоціальний чинник на місце системоутворюючого, тому в проектуванні державних та соціальних перетворень необхідно:

- по-перше, усвідомлювати ступінь впливу глибинних (архетипних) засад індивідуальної та суспільної психіки на соціальну організацію (зокрема державне управління суспільством) та його, так би мовити, соціально-матеріальні (економічні, політичні, соціокультурні) форми;

- по-друге, враховувати рушійні сили (стимули) суспільної та індивідуальної психосоціальної культури, або, інакше кажучи, зважити на ті психосоціокультурні змінні, через які можна впливати (управляти) на характер життєдіяльності суспільства;

- по-третє, визначити та встановити межі інституційного впливу держави на суспільство, і навпаки, для підтримки сталого психологічного контакту між владою та людьми.

Взаємозв'язок та взаємообумовленість психосоціокультурних механізмів та інституційно-організаційних форм функціонування та розвитку суспільства й держави потребують свого подальшого вивчення, зокрема у площині порівняльного дослідження еволюції змістовних елементів систе-

ми державного управління у її зв'язку з психо-соціокультурною динамікою розвитку суспільства та його політико-управлінської еліти.

Список використаних джерел

1. *Атаманчук Г. В.* Теория государственного управления : курс лекцій / Г. В. Атаманчук. - М. : Юрид. лит., 1997. - 400 с.
2. *Афонін Е. А.* Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: історико-соціологічний аналіз) / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. - К. : Видавець "ПАРАПАН", 2002. - 352 с.
3. Еволюція етосу юриста в Україні (історичний та соціально-психологічний нарис) / В. О. Лозовой, В. О. Рум'янцев, Л. В. Анучина та ін. ; за ред. В. О. Лозового та В. О. Рум'янцева. - Х. : Право, 2011. - 264 с.
4. *Московичи С.* Машина, творящая богов / С. Московичи. - М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. - 560 с.
5. Соціальна глобалістика : навч. посіб. / за наук. ред. Е. А. Афоніна, В. Д. Бондаренка, А. Ю. Мартинова. - К. : Вид-во "Освіта України", 2011.
6. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / за заг. ред. В. І. Волочича. - К. : Укр. Центр духовн. культури, 1998. - 736 с.
7. Суспільна трансформація: концептуалізація, тенденції, український досвід / за ред. В. В. Танчера, В. П. Степаненка. - К. : Ін-т соціології НАН України, 2004. - 244 с.
8. *Шипунова О. Д.* Коммуникативная стратегия интеллектуальной доктрины / О. Д. Шипунова // Коммуникативные стратегии информационного общества : труды IV Междунар. науч.-теор. конф. - СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2011. - С. 5-10.
9. *Штомпка П.* Понятие социальной структуры: попытка обобщения / П. Штомпка // Социологические исследования. - 2001. - № 9. - С. 3-13.
10. *Tenney A. A.* Societal Evolution: A Study of the Evolutionary Basis of the Science of Society. By Albert Galloway Keller / A. A. Tenney // Science, New Series. - Vol. 42. - No 1084 (Oct. 8, 1915). - P. 498-499.

Олег Надоша,

аспірант кафедри державної політики

та управління політичними процесами НАДУ

Теоретико-методологічний аналіз державного управління в умовах сталого розвитку

У межах статті здійснено теоретико-методологічний аналіз основних підходів та концепцій до розуміння сутності, змісту та специфіки функціонування державного управління в умовах сталого розвитку, класифіковано основні